

KÖNYVSZEMLE

Daczi Margit – T. Litovkina Anna
– Barta Péter (szerk.)

Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai

(Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 79.)

Budapest: Tinta Könyvkiadó,
2008. 318 p.

Immár a humor is felsorakozott a magyar nyelvtudomány kedvvel és eredménnyel művelt témái (például a szleng, a terminológia és a fordítás) közé. Ez nem mindig volt így: amikor annak idején témát keresve a népi nyelvészet részének tekintett humort tartottam csábítóknak, Szépe György figyelmeztetett: ha nem is tabu ez a téma, de szerencsét sem szokott hozni, hiszen az ő egyetemi évfolyamtársa, a pályáját aztán nyugaton folytató filozófus, Mészáros István is jól kikapott, amikor ezzel a témával kacérkodott. Ez persze már jó régen volt, de nem annyira régen, mint amikor a fáma szerint még Jókai Mór is azt tervezte, hogy a humorról beszél majd akadémiai székfoglalójában (vajon ki beszélte le vagy mi térítette el?).

Az is egyre gyakoribb (és nem kis részben a Tinta Könyvkiadó érdeme), hogy mind több országos konferencia (teljes vagy válogatott, esetleg több tematikus kötetbe szétosztott) anyaga nyomtatásban is megjelenik. Nagyon nagy az értéke egy-egy ilyen gyűjteménynek a konferencián részt vevők és előadók mellett a jelen nem lévők és az utókor számára (meg persze a résztvevők publikációs indexe szempontjából), de az is kétségtelen, hogy töménységük hasonló Pieter Breughel képéhez, melyen nem kevesebb mint százhusz flamand közmondás van megfestve (az anti-proverbium, e kötet kétségtelen főhőse akkor még vagy nem volt föltalálva, vagy nem vélték méltónak írásbeli rögzítésre, pláne kutatásra). A magyar tudományos humorkutatás meg-

győző dokumentumaként tavaly megjelent az első Humorkonferencia válogatott anyaga, és a hírek szerint hamarosan összeül a második konferencia is.

Ha a tudományos humorkutatás a kötet tanúsága szerint sínen van is, a humorral (legalábbis itt és most) azért – úgy tűnik – még sincs minden rendben. Ezt nemcsak a beszédesen szerény aktuális vicctermés és a média humorának színvonala jelzi, hanem a következő eset is: 2009 kora nyarán egy „Humor és magyar” című (nagyon jó) egyetemi diplomamunka védeése után az egyik bírálóról bebizonyosodott, hogy nem értette meg a cím humorát. Vagyis – legalábbis intellektuális – életünknek (újmagyarul szólva) „nem igazán” része még az efféle humor. Annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert a média és a reklám olyan fárastóan erőlteti a szójátékokat. Ízlés dolga persze, ki mennyire díjazza például a HVG címlapjainak a humorát (erről is szól egy tanulmány); nekem főleg az nem tetszik benne, hogy egész szerkezete (poénja) import (a *Der Spiegel* volt az ötletadó). A humor antropológiája (ami ebben a kötetben is szerepel, főleg a politikai jellegű humor vizsgálatakor) pedig soha nem volt olyan aktuális, mint a mai világ mai Magyarországan. Csak egy példa: a *Liget* 1996/2. számában Lányi András „Valahol megint utat veszettünk” című tanulmányához hozzászólva Vekerdy Tamás hosszan fejtegeti, miért „a létünket egy másik síkra emelve gyógyít[ó]” humor lehet a megoldás. Mind a Lányi-kiindulás, mind a Vekerdy-javaslat aktualitása fennáll 13 év után is, és ez különösen fontosá teszi a humor középpontba kerülését.

A kötet szerkesztői főiskolai-egyetemi oktatók, szerzői között is a legtöbben a felsőoktatáshoz kötődnek mint oktatók, doktorandusok vagy diákok, de vannak közöttük középiskolai tanárok és kutatók is. Szakmájukat tekintve pedig nyelvészek, pszichológusok, etnográfusok, filmesztéták, történészek, sze-

miotikusok, kommunikációkutatók. Működési helyükben is nagy a szórás: Budapesten és Budapesten kívül, valamint a közelebbi és távolabbi külföldön tevékenykednek.

Mellékletként a kötet közli a Humorkonferencia teljes programját. Ebből kiderül, milyen széles volt a merítés, hiszen a Bibliától Erdélyig, az ókori Egyiptomtól a poszt-szovjet Oroszorszáig, a sajtótól a fotóig és a filmekig stb. terjed. Bár például a XIX. századi magyar humorral foglalkozik tanulmány – mint erről még lesz szó –, a történeti dimenzió eléggé gyenge. A 40 előadásból a szerkesztők a 29 „legjobbat” választották ki publikálásra, a recenzensnek persze semmiképpen sem sikerülne ezek közül egy bármilyen szempontból „legjobbat” kiemelni. Meg kell elégednem annak megállapításával, hogy az elméleti megalapozástól, a széles beágyazástól és a – nem meglepően legtöbbször – kognitív keretben való vizsgálódástól a konkrét műfajok, jelenségek, problémák alapos filológiai-logikai-grammatikai vizsgálatáig rengeteg érdekes és hasznos írással találkozni. Ahogy már a felsorolásból kiderült, a lehető legszélesebb a merítés, és egyetlen tanulmány sincs, mely témájával vagy módszerével ne tanúszkodna e szakma fejlettségéről. E recenzió végén ugyanakkor néhány szinkrón és főleg diakrón hiányt fogok megemlíteni.

A továbbiakban részben „apróságokról”, részben pedig néhány olyan jelenségről szeretnék szólni, melyek nemcsak ezt a kötetet jellemzik, hanem általában is megfigyelhetők és talán megfontolásra érdemesek.

Tudom, hogy a forma és a hivatkozás- és idézéstechnika nem központi szempont, mégis megemlítek néhány dolgot, mert nem egyedi (és a modern technika révén könnyen elkerülhető) jelenségekről van szó. E kötetben sincsen több elírás, helyesírási hiba és következetlenség, mint amennyi általában jellemző (az átlagosnál sokkal gondatlanabb kiadók és kiadványok is vannak persze, ami mindegyik miatt azért furcsa és káros, mert e kiadók könyvei viszont sokszor tartalmilag igen magas színvonalúak). Itt sem minden szerző

tudja azonban, hogy a „mint” előtt nem mindig áll vessző; egyazon szerzőnél is egyszer *chiazmus*, másszor *kiazmus* áll; némely szerző mondatai „angolok (de legalábbis indoeurópaiak) maradtak” („A humor az osztályteremben huszadik századi jelenség”, „Hogy az emlékezés jobb különleges dolgokra [...]”).

Az értekező próza sajátos tipográfiájával elég sokszor van baj: az a helyes, ha vagy egyik szerző keresztnéve sincs kiírva, vagy mindegyiké (a szerintem ostoba előbbi szokást egyre többen követik sajnos nálunk is; angolszász vidéken, ahonnan ájtött, azért sem érthető, mivel ott a pronominalizációhoz tudni kell, nő-e vagy férfi az idézett szerző, márpedig egyetlen betűből ezt más nem tudhatja, csak a bennfentes...). Egy a bibliográfiában többször idézett gyűjteményes kötetre érdemesebb ugyanúgy, névvel és évszámmal utalni, mint a többi tételre, és fölösleges újra és újra minden adatával együtt szerepeltetni. Az is suta, ha jelen kötet valamelyik tanulmányában ugyanennek a kötetnek egy másik tanulmányára teljes bibliográfiával utalnak, nem pedig a közös, éppen kézben tartott kötetben való szereplésre utalva.

A kötet némely tanulmányához kapcsolódóan megemlítem (főleg a napokban befejeződött államvizsgák, tehát az első „bolognás”, vagyis három év után diplomázó diákok diplomamunkáinak tapasztalatai alapján) azt az újabban terjedő szokást, hogy a szerző lábjegyzetben megadja (helyesebben az Internetről odamásolja) bizonyos műszavak, fogalmak meghatározását. Ha sajátos használatról, általa bevezetendő vagy népszerűsítendő szóról van szó, akkor ez helyesnek tartható, de olyan általános műveltségi szavak esetében (ebben a kötetben szerintem ilyenek számítható az *andante* és *moderato*), amelyek csak neki magának okoztak gondot és/vagy ugyanezt tételezi fel olvasóiról, akkor jobban tenné, ha az olvasóra bízna, érti-e. Érdekes, hogy a *békekölcson* ebben a kötetben meg van magyarázva a fiatalabb nemzedék kedvéért, de a *tandolin* nincs (se-

hol nem találtam meg, Tótfalusi Istvánnak a szintén a Tintánál megjelent *Idegenszó-tár*-ában sem; a szövegösszefüggésből persze kiderül, hogy kerékpárféjét jelent, a *tandem* szinonimája).

Ennek az ellenkezője az a szokás, hogy az angol műszavakat, sokszor szövegeket nem adja meg a szerző magyar fordításban. Az persze inkább még csak „wishful thinking”, mint realitás, hogy nálunk az angol már „közjó”; az viszont biztos, hogy az angolon kívüli nyelvek, főleg a német ismertsége ma Magyarországon ehhez nem elég. Főleg ezért suta megoldás, ha pont egy olyan német szó marad lefordíthatatlan, mely ráadásul poént hordoz: *Beschneidung* (itt a *kreativitás megnyirbálása* fogalom részeként) nemcsak „az eredetiben is humoros kifejezés”, ahogy a szerző fogalmaz, hanem *körülmetélés*-t is jelent. Még ennél a körnél maradva: amilyen öröndetes, hogy parafrázisok sora készült már a „ha a nagyanyámnak ...ja volna, ő volna az ...” sémára, érdemes volna nem folyton a kerékből és az omnibuszból kiindulni, hanem (ahogy Steven Pinker teszi *A nyelvi ösztönben* az eredeti zsidó változatot idézve) a kézenfekvő anatómiai különbségből...

Jó amerikai módra sok pároldalas tanulmány bibliográfiája majdnem olyan hosszú, mint a szerző saját szövege. A tisztességebb eljárás ilyenkor megjelölni, mi az, ami közvetlenül fel lett használva, és mi az, ami csak tájékoztatás céljából szerepel. Az sem rossz, bár persze fáradtságosabb megoldás (a Péccsett megjelent, azóta megboldogult JANUS választotta ezt az utat), ha egy ilyen tematikus kötet összes tanulmányának összes bibliográfiája összesítve szerepel. Javasolnám a humorológusoknak, hogy – mondjuk a következő ilyen kötet mellékleteként vagy valamelyik folyóiratban – adjanak közre egy humor-alapbibliográfiát. Ez lehetne csak ömlesztett, de lehetne ezen kívül tematikailag is bontott, esetleg könyveket és tanulmányokat (de akár dokumentumokat stb.) külön is feltüntető, az ömlesztett alapbibliográfiára a szokásos rövid utalással hivatkozó is. Nyil-

ván nemcsak e kötet szerzői, hanem olvasóihasznaólói és a szakmák más képviselői is szívesen hozzájárulnak saját gyűjtésükből ehhez az adatbankhoz (én magam a tanév végi esedékes házi rendcsinálás kapcsán tucatszám találtam – részben fejemből régen kiment – forrásokat).

Az egyik elméleti összefoglaló tanulmány így fogalmaz: „[...] tulajdonképpen a humor-elméletek történetéből jól ismert inkongruencia- vagy kontrasztelméletek szemantikai, nyelvészeti alapú újrafogalmazása” (p. 214). Ez a továbbfejlesztés persze akár (a modern, főleg angolszász társadalomtudományokban nem éppen példa nélküli) újrafelfedezésnek is tekinthető, ha meggondolja az ember, a humorelméletek történetének milyen kevés képviselője szerepel a kötetben, akár csak megemlítve is. A humor régebbi és nem eredménytelen kutatóira, akik között van, illetve volt magyar is; Wilhelm Buschra, Freudra, Bergsonra, Fónagyra, Koestlerre – ha csak nagyon ritkán is, de azért – van hivatkozás (néha persze csak a bibliográfiában szerepelnek, afféle „muszáj” alapon), de korán meghalt kollégánk, Nagy Ferenc (1941–1984) ilyen irányú munkássága már szinte teljesen ismeretlen a kötet szerzői között. Szintén nem meglepő, hogy a nem angolszász, főleg a német szakirodalom milyen kevésbé van képviselve (a közmondás-parafrázisok atyján, Miedererén kívül), Jean Paul pedig, a téma egyik klasszikusa, annyira ismeretlenné vált, hogy nemcsak e kötetben marad említetlenül, hanem ha nagyritkán beszélnek is róla valahol nyilvánosan, immár maga választotta „makaróni-nevét” sem tudják helyesen kiejteni (*Jean* franciául, *Paul* németül). Magam például jellemzőnek, de nem éppen megnyugtatónak tartom, hogy e kötet tanulsága szerint szakmai-elméleti tekintélyként Farkasházy Tivadar hat, de például Neil Postman (többek között a *Crazy Talk*, *Stupid Talk* szerzője) egyáltalán nem.

Ugyanez vonatkozik a humor gyakorlóira is: bár öröndetesen van a kötetben történeti elemzés, a nem is olyan régmúlt halhatatlan-

nak vélt nagy alakjai közül például mint elemzési tárgy vagy akár csak referencia a kötetben alig-alig van jelen Karinthy Frigyes (aki szinte teljesen kiszorult a köztudatból, még a bölcsészhallgatókéből is), és teljesen hiányzik a nagy kabaré-konferansziék (például Kellér Dezső vagy Tabi László) intellektuális humora, a könyveivel Angliából is hatni képes Mikes György, „Rímhányó Romhányi” vagy akár az évfordulóján most éppen ünnepelt Rejtő Jenő. (Gárdonyi Géza maga által is megtagadott ifjúkori „Göre Gábor”-a ma már persze csak történeti értékű lehet.) Egy példa: a világhálón terjedő (és az elemző által természetesen a folklórig visszavezetett) nonszensz (a *trottyolt ratyli* nevű „ősi magyar étel” receptje) kapcsán eszébe juthat az embernek a Bárdi György alakította rádiókabaré-figura, Gugyerák Lajos („elipszilonnal, ott középen”, Tardos Péter jeleneteiben) és persze a halandzsa atyja, Karinthy Frigyes. Ami azért (volna) fontos, mert a nonszensz nemcsak az avantgardhoz kapcsolódik (mint az illető tanulmány szerző helyesen megemlíti), hanem az angol humorhoz is (melynek magyarországi megjelenése e kötetben még nem váltott ki nagyobb figyelmet), vagyis a humorhoz, ezáltal a nyelvhez való viszony akár egy értelmes és termékeny nemzetkarakterológia alapja is lehet (erre egyébként nagyon szép és meggyőző példákat hoz a kötet a japán, a többféle szláv és a román tárgyú tanulmányokkal). Kár, hogy a kelet-európai zsidó humor sincs értékéhez méltóan képviselve!

Ha volna névmutató, könnyebben kiderülne ezek a hiányok, pontosabban fehér foltok, én csak a kötetet ceruzával és papírral a kezemben olvasva vártam-kerestem néhány örök etalonnak vélt figurát, illetve szerzőt. Lehet, hogy azért reklamálom őket, mert fiatal korunknak része voltak – de Karinthy például nem, és az a Mikszáth Kálmán sem, akinek a humorát Karácsony Sándor társadalomfilozófiai elemzés tárgyává tette.

Mint már előre kijelentettem: nem tudom és nem is akarom eldönteni, a 29 tanulmány közül melyik a legjobb. Vegye ki-ki (a szoro-

sabban vett nyelvészeknél túl természetesen az anyanyelvi nevelésben és az idegennyelv-oktatásban működők, de mindenki más is, aki a művelődéstörténet, azon belül a mentalitástörténet iránt érdeklődik) a kezébe a kötetet, lapozgassa, és bőven lesz alkalma elgondolkodni a tudományos humorkutatáson is, meg persze élvezni a tárgyát is.

Végezetül hadd idézzek a számomra legkedvesebb, e kötetben olvasott mondatból (újdonságnak nem hatott, hiszen olyan örök igazság): „[...] empirikus igazolása nehézségekbe ütközik” (p. 244). Szerencsére – hiszen így marad még feladat, másképp megfogalmazva: lehetőség nyelvészeknek és humorkutatóknak...

Terts István

Fercsik Erzsébet – Raátz Judit
Keresztnevek enciklopédiája.
A leggyakoribb női
és férfinevek
 Budapest: Tinta Könyvkiadó,
 2009. 439 p.

Az egyes ember életében a (kereszt)neve az a szó, amelyet a legtöbbször hall, s amelyet mások a legszorosabban kapcsolnak személyéhez. A gyermek a családi kisközösségbe születik bele, ezt jelzi családneve, keresztneve pedig megismételhetetlen egyediségének záloga. A szülők feladata az, hogy olyan nevet válasszanak gyermeküknek, amellyel ő szívesen azonosítja magát, s elnyeri a környezet elfogadását is. A névadási szokásokat a törvények többé-kevésbé korlátozzák. E tekintetben a magyar jog a szigorúbbak közé tartozik: szemben például a megengedő amerikaival vagy oroszországgival, hogy az áttekinthetetlen kodifikálású ázsiaiakat ne is említsük.

Mivel Magyarországon a törvény nem engedi meg az ad hoc névadást, a közösség fokozottan érdeklődik a bejegyezhető nevek iránt. Ezt jól mutatta Ladó János először